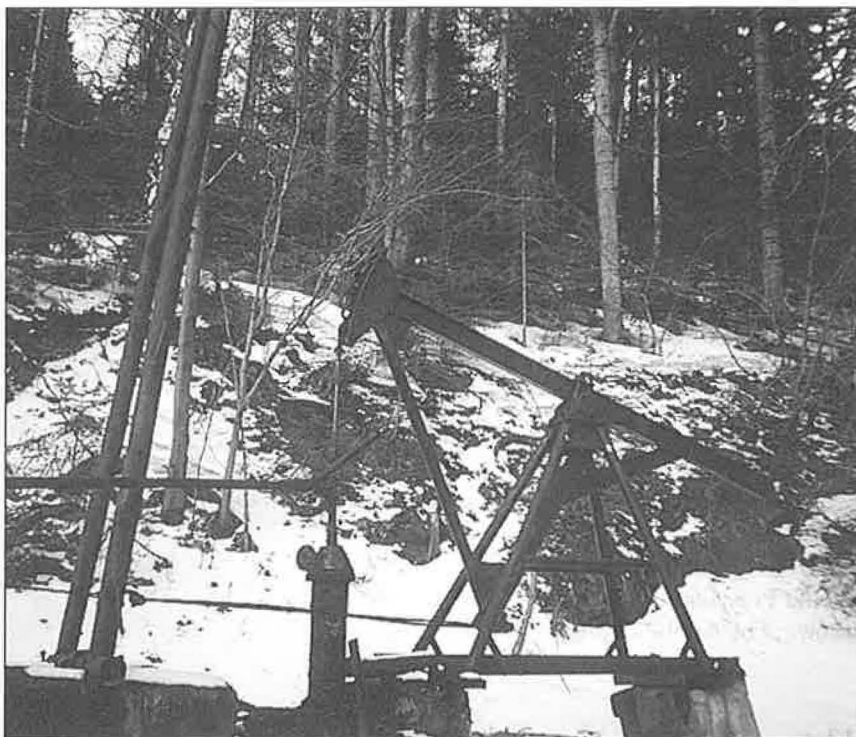

ROCZNIK

RYMANOWA ZDROJU

STOWARZYSZENIE PRZYJACIÓŁ RYMANOWA ZDROJU

1998
TOM IV

FOT-ART'94

Wojciech Krukar

OKOLICE RYMANOWA ZDROJU NA PRZEDWOJENNYCH MAPACH TOPOGRAFICZNYCH

Mapy topograficzne należą do grupy map ogólnogeograficznych i są wyróżniane ze względu na dużą podziałkę (od 1:5 000 do 1:200 000). Określenie „ogólno“ oznacza, że ich treść w jednakowym zakresie uwzględnia wszystkie elementy terenu, a zależnie jedynie od przeznaczenia i skali – z różną dokładnością i szczegółowością (Osowski F., Brokman L. 1978, s. 17).

Dzieje map topograficznych okolicy Rymanowa Zdroju, podobnie jak i całej Galicji, do wybuchu II wojny światowej rozpadają się na dwa okresy:

– od roku 1875 do I wojny światowej – epoka austriackich map topograficznych;

– lata międzywojenne – polska mapa taktyczna Wojskowego Instytutu Geograficznego.

Mapy zaznaczonych przedziałów czasowych zasadniczo różnią się od siebie ze względu na użyte metody prezentacji oraz stopień rozwoju zastosowanych technik kartograficznych.

Łączna analiza map z różnych przekrojów czasowych, zwłaszcza w porównaniu ze współczesną sytuacją topograficzną omawianego terenu, ukazuje olbrzymie zmiany w przestrzennym położeniu i stanie zjawisk, umożliwia jednocześnie badanie dynamiki oraz rozwoju rozmaitych geosystemów lub ich elementów (por. Saliszczew K. A. 1984, s. 324).

Austriackie mapy topograficzne

Pierwsze zdjęcie topograficzne dla obszarów Galicji zostało wykonane w latach 1874 – 76, na podstawie którego Wojskowy Instytut Geograficzny z Wiednia opracował mapy:

– plan oryginalny (mapa podstawowa) (Militär Aufnahmssektionen) 1:25 000;

– mapa specjalna (szczegółowa) (Spezialkarte) 1:75 000 (Lewakowski J. 1916, ss. 44 – 51).

Arkusze map są trapezami płaskimi, powstałymi przez odwzorowanie trapezu sferoidalnego na płaszczyznę w odwzorowaniu Sansona (Gasiewicz F.

1964, s. 275). Oryginalny arkusz mapy podstawowej, zwany sekcją, ma 7,5` szerokości i 15` długości geograficznej. Jego rozmiary oraz kształt wynikały z podziału na cztery części arkusza mapy specjalnej (trapezu równoramiennego o wymiarach: 15` szerokości i 30` długości geograficznej) dwoma prostymi prostopadłymi przecinającymi się w środku arkusza.1 Długość geograficzną na mapach zaborczych liczono od wyspy Ferro², co dawało wartości o około 170 40` wyższe na półkuli wschodniej od przyjętego później (i obowiązującego obecnie) układu współrzędnych geograficznych z południkiem zerowym Greenwich. Przykładowo długość geograficzna Rymanowa wynosi (21053`IE), a według mapy austriackiej odpowiada jej wartość (39032`IE) (por. południowo – zachodnie narożniki ramek map na ryc. 2, 3 i 4). Galicję obejmowało 12 biegnących równoleżnikowo stref (numery od 5 do 15) oraz 16 kolumn (od XIX do XXXIV). Na godło każdego arkusza składały się numery strefy i kolumny (Zone, Colonne) oraz nazwa większej miejscowości, np. Rymanów i Rymanów Zdrój znajdują się na mapie „Brzozów und Sanok“ (Zone 7, Col. XXVI). Na mapie podstawowej, jako ćwiartce mapy specjalnej, dodatkowo podawano oznaczenie sekcji (w zależności od położenia arkusza: NW, NO, SW lub SO), przykładowo: „Rymanów“ (Zone 7, Col. XXVI, SW)

W okresie kształtowania się i rozwoju map zaborczych rzeźbę terenu przedstawiano za pomocą kresek (szrafu, prążków). Ich ukierunkowanie jest zgodne z linią największego spadku, przy czym grubość kreski wzrasta w miarę zwiększania się kąta nachylenia stoku lub zbocza. Dla mapy w skali 1:25 000 stosowano dziewięć odmian prążkowania dla nachyleń od 50 do 450,3 mapa specjalna uwzględniała siedem odcieni w tym samym zakresie⁴ (Lewakowski J. 1916, ss. 77 – 80). Nomenklatura map austriackich cechuje się dużym zróżnicowaniem pod względem wielkości i kształtów napisów oraz bardzo licznymi skrótami, np. rzeki opisane są pismem rzymskim pochyłym, mniejsze rzeczki, potoki, stawy – kursywą, góry – pi-

smem rondowym, pola i pastwiska – pismem blokowym (Lewakowski J. 1916, ss. 52 – 53, por. Bem S. 1963, ss. 92 – 118).

Plan podstawowy

Militär Aufnahmssektionen jest jedyną mapą topograficzną okolic Rymanowa Zdroju wykonaną przed ostatnią wojną w dużej skali 1:25 000, co korzystnie wyróżnia ją pod względem zasobności zawartej informacji. Ukazuje ona (i najstarsze edycje Spezialkarte) teren sprzed ponad wieku. Zasadnicze różnice w stosunku do okresu współczesnego uwidaczniają się w rozwoju sieci osadniczej, przebiegu dróg i rzek oraz zasięgów lasu (ryc. 1, 2), np.:

- charakterystyczny jest brak osad: Rymanów Zdrój, Bartoszków, Gniewoszkówka i Pustki (miejsce ostatniej sygnowane jest jedynie nazwą terenową);
- przebieg drogi Rymanów – Sanok powyżej Sieniawy znacznie odbiega od współczesnego, także połączenie dróg Rymanów – Krosno i Rymanów – Brzozów wyglądało kiedyś inaczej. Z Sieniawy do Gniewoszkówki była tylko droga polna i niższa rangą od tej z Sieniawy do Rymanowa (przez Bartoszków);
- rzeka Tabor na terenie dzisiejszego parku zdrojowego tworzyła charakterystyczny meander;
- dodatkowej informacji o terenie dostarczają liczne skróty, np. przy drogach częste są WH (Wirtshaus – karczma), np. gospoda „Biała“ na dzisiejszych Gęsiówkach, inna przy drodze do Gniewoszkówki, a także w dzisiejszym Bartoszowie, Schl. (Schloss) – wskazuje zamek, pałac; Z. S. (Ziegel-schlag) – cegielnie, np. w Bartoszowie;
- na mapie podstawowej oraz najstarszych wydaniach Spezialkarte można wytropić granice jednostek osadniczych (linia zasięgu: kreska – dwie kropki – kreska). Znak ten dobrze widoczny jest na grzbiecie Działu (punkt wysokościowy 669 m); na terenie uzdrowiska schodziły się granice Wołtuszej, Dęszna i Posady Górnej;
- nazwy Baszwiska i Wrch są przykładami typowych dla zaborcy zniekształceń miejscowej toponimii. Odpowiednio powinny one brzmieć: Pastwiska i Wierch (lub z ruska Werch).

Mapa specjalna (1:75 000)

Mapa została wykonana na podstawie zdjęcia oryginalnego 1:25 000. Obszar byłej monarchii austro – węgierskiej obejmuje około 700 arkuszy, z których na Galicję przypada 101 map. Najstarsze wydania Spezialkarte pochodzą z drugiej połowy lat siedemdziesiątych XIX w., ostatnie ukazały się w drugiej dekadzie bieżącego stulecia. Mapę otrzymano na podstawie fotograficznego zmniejszenia zdjęcia oryginalnego

go i w drodze generalizacji ilościowej i jakościowej,5 przy czym stopień uogólnienia jest bardziej zaawansowany w wydaniach późniejszych (edycje mapy pochodzące z XX wieku zawierają mniej nazw i skrótów, nie ukazują granic wsi itp.).

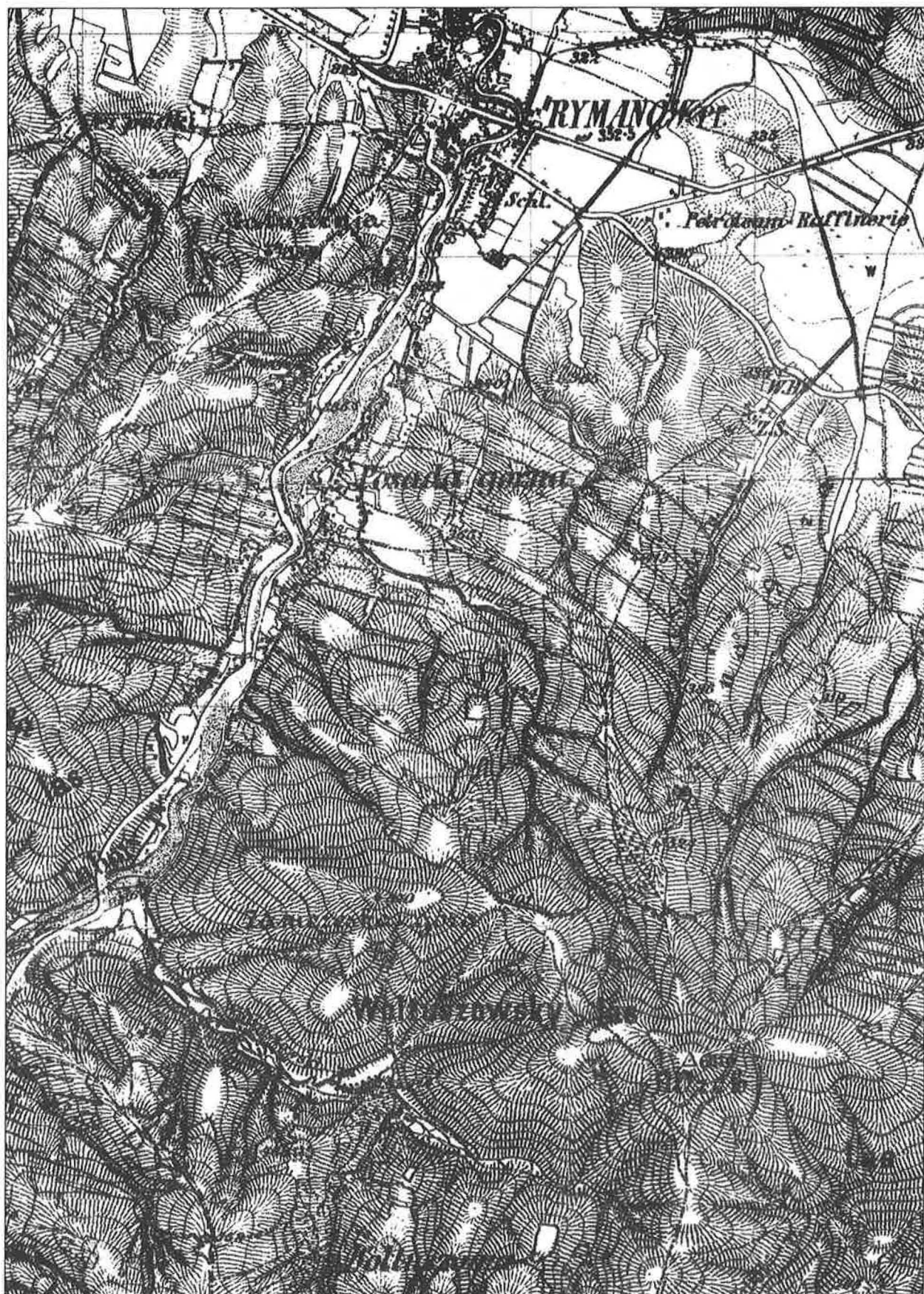
Porównując załączone fragmenty mapy specjalnej (por. ryc. 2 i 3,) można zauważyć przykładowo:

- rozwój sieci osadniczej (np. Posady Górnej, obecnego Rymanowa Zdroju, Pustek);
- zmiany w przebiegu niektórych dróg, np. w Sieniawie;
- w uzdrowisku zwracają uwagę sygnatury: źródła mineralnego – dzbanuszek koło „Domu Zdrojowego“ – i kaplic – w pobliżu obecnej pijalni;
- skróty wskazują: J. H. (Jägerhaus) leśnictwo w dolinie potoku Czarnego (koło Horodzik!), Z. O. (Ziegelofen) piec cegielniany pod Kalwarią, H. H. (Herrnhaus) dwór w Rymanowie.

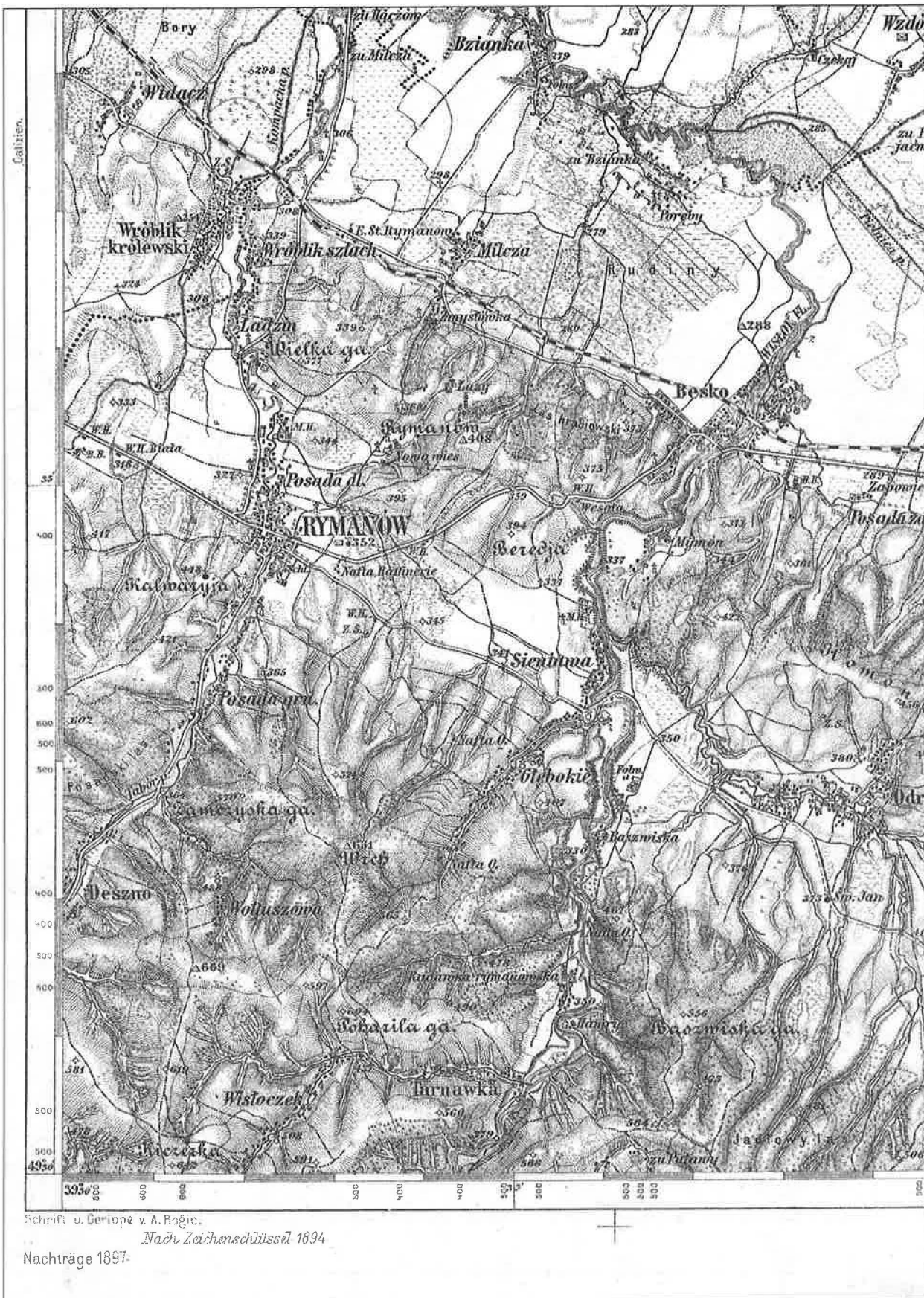
Polskie mapy topograficzne okresu międzywojennego

W okresie międzywojennym Wojskowy Instytut Geograficzny w Warszawie sporządził oryginalne mapy topograficzne, z których najbardziej znana jest mapa taktyczna Polski w skali 1:100 000. Cięcie arkuszowe mapy odpowiada podziałowi na strefy i kolumny mapy austriackiej. Pasy mające kierunek równoleżnikowy ponumerowane były liczbami kolejnymi od 29 na północy do 52 na południu, zaś biegnące wzdłuż południków słupy miały numery od 18 na zachodzie do 38 na wschodzie. Arkusze posiadały godło złożone z liczb wyrażających numer pasa i słupa oraz nazwę najważniejszej miejscowości położonej w obrębie arkusza, np. Rymanów i Rymanów Zdrój znajdują się na arkuszu „Sanok“ (pas 50, słup 34). Długość geograficzna mierzona jest od południka Greenwich. Mapę opracowano w jednolitym odwzorowaniu – tzw. quasistereograficznym WIG,6 w którym obszar całego kraju rzutowany był na jedną płaszczyznę. Umożliwiło to łączenie poszczególnych arkuszy map, w przeciwieństwie do map austriackich, wykonanych w rzucie wieloosiennym (dla każdego arkusza inna płaszczyzna) (Słomczyński J. 1934, ss. 380 – 382).

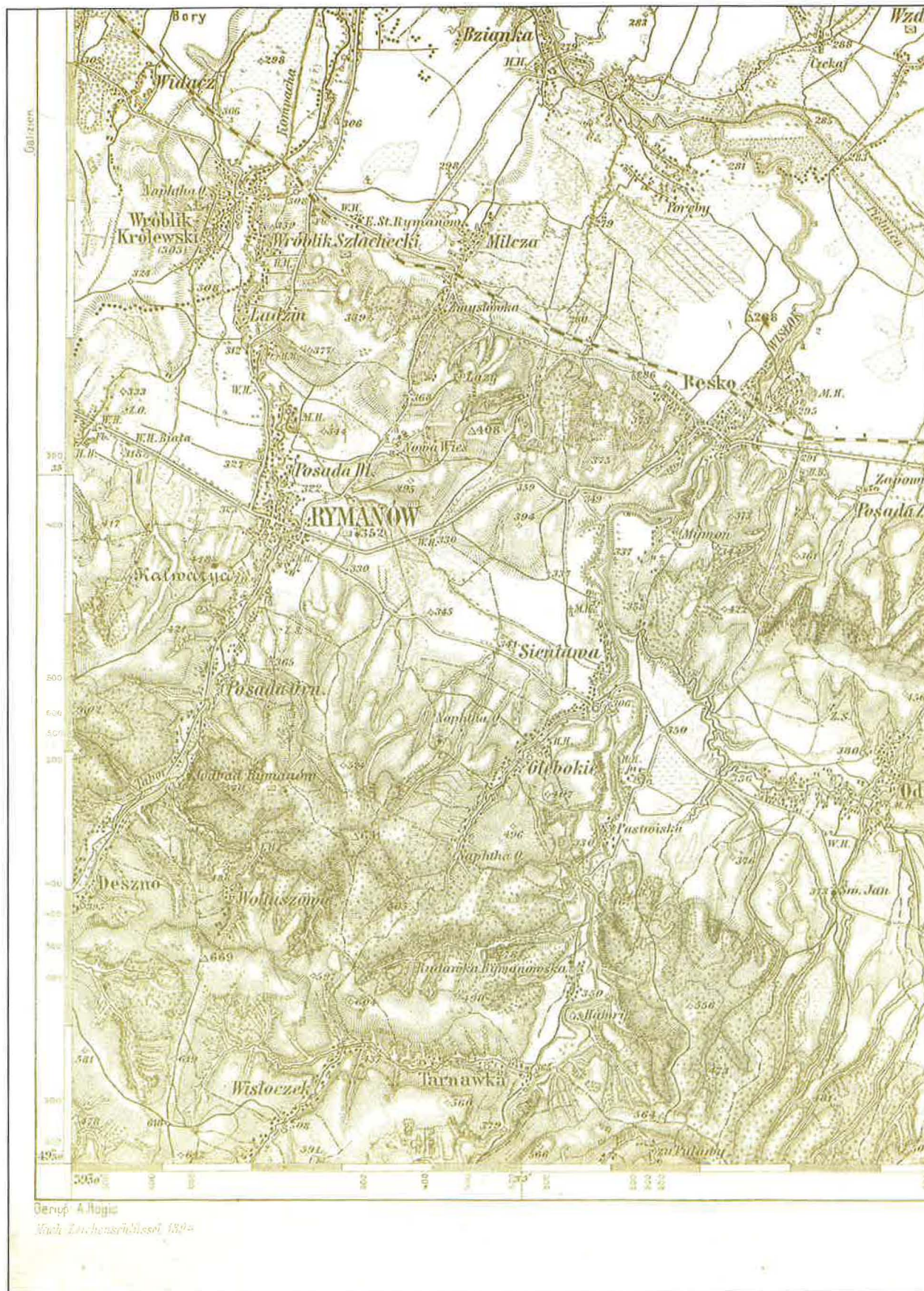
W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości dla obszaru dawnej Galicji WIG wykonywał reprodukcje austriackiej Spezialkarte zmniejszone do podziałki 1:100 000 (Jamiołkowski W., Stocki A. 1925, s. 87; Babiński S. 1935, ss. 123 – 137). W 1926 r. wprowadzono nową mapę dwubarwną (Kreutzinger J. 1928, s. 164) z brązowymi warstwicami i pozostała treścią wykonaną w kolorze czarnym, a na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych rozpoczęto wydawanie map czterobarwnych. Mapa 1 : 100 000 WIG z lat 1931 – 39 zaliczona została do światowej czołówki wojskowych map taktycznych (Krassowski B.

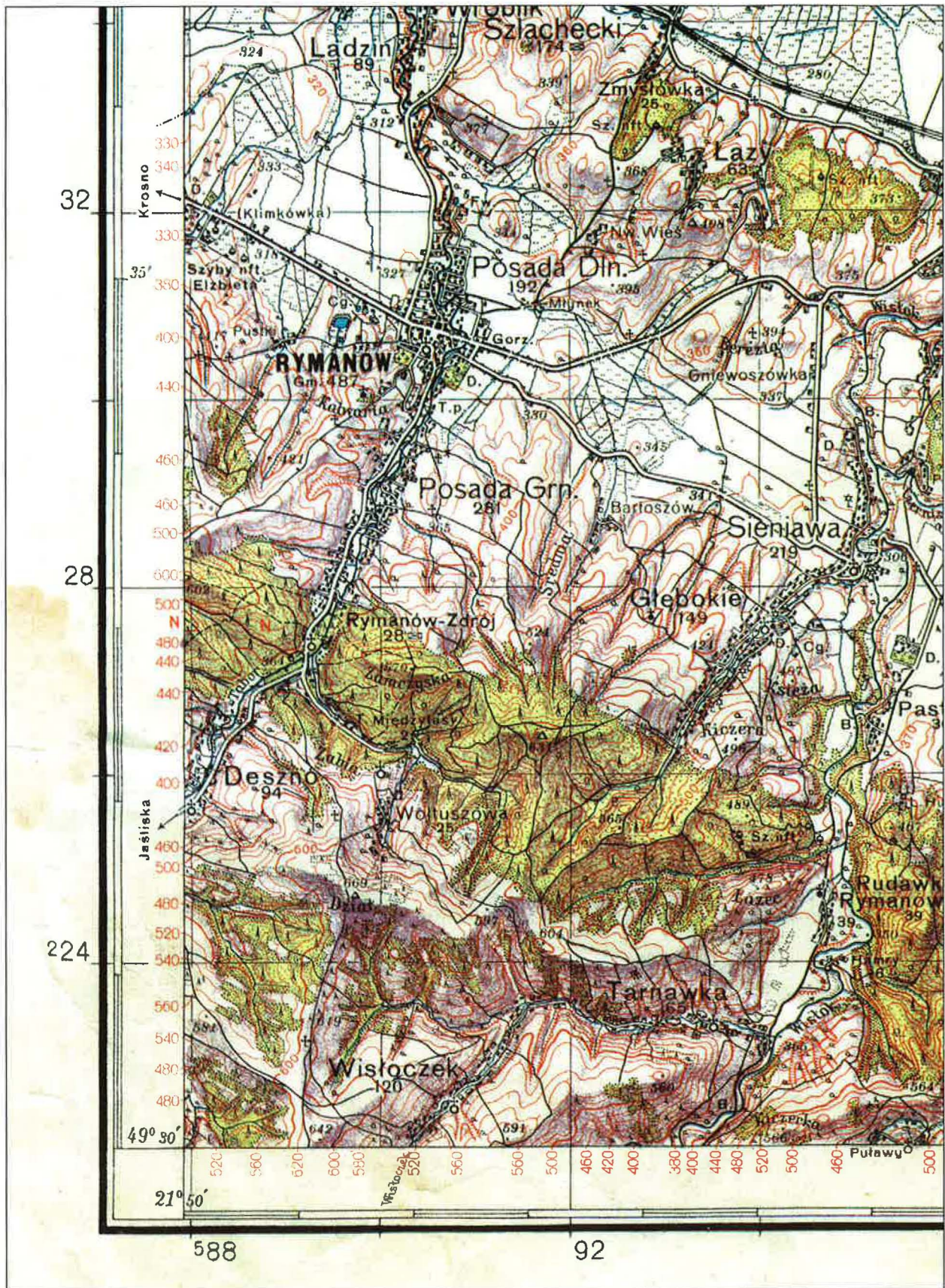
Ryc. 1. Okolice Rymanowa na austriackiej mapie podstawowej (ok. 1875 r.). Kopia reprodukcji WIG z 1939 r.

Ryc. 2. Okolice Rymanowa Zdroju na austriackiej mapie specjalnej (1880 r.).

Ryc. 3. Okolice Rymanowa Zdroju na austriackiej mapie specjalnej (1902 r.).

Ryc. 4. Okolice Rymanowa Zdroju na mapie Wojskowego Instytutu Geograficznego (1937).

1974, s. 159). Cechuje się wzorowym wykonaniem, prawidłową generalizacją i znakomitymi rozwiązaniami graficznymi (por. Piątkowski F. 1969, s. 126).

Okolice Rymanowa Zdroju obejmują cztery arkusze: „Sanok“, „Lesko“, „Jasło“ i „Jaśliska“. Na ogół częściej od oryginałów spotyka się niemieckie przedruki map WIG z lat 1940 – 1941. Są to kopie pojedynczych arkuszy (jedno – lub wielokolorowe) lub tzw. Grossblatly – reprodukcje czterech łączonych setek, np. Rymanów Zdrój znajduje się na Grossblacie 413 „Jasło“, który obejmuje cztery wymienione wyżej arkusze.

Mapa taktyczna prezentuje stan z połowy lat trzydziestych, warto zwrócić uwagę na:

– podawaną jednocześnie z nazwami miejscowości liczbę domów. Jest to informacja szczególnie cenna, gdy dotyczy nieistniejących od półwiecza wsi łemkowskich, np. Wołtuszwowej, Tarnawki;

– grzbiet Działu (669 m) nad Wołtuszwą oraz zbocza doliny potoku Wisłoczek doskonale egzemplifikują ogromne przeobrażenia zasięgu arealu leśnego w ciągu ostatnich pięćdziesięciu lat;

– w Rymanowie Zdroju na południe od kościoła zaznaczone są budynki: „Domu Zdrojowego“ i „Leliwy“, u zachodniego podnóża Zamczysk „Łazienki“ z kotłownią (sygnatura wysokiego komina).

Mapy współczesne zasadniczo odbiegają od omówionych powyżej. Z jednej strony prezentują aktualną sytuację topograficzną (jakże odmienną od tej sprzed ostatniej wojny), z drugiej zaś różnią się pod względem stosowanych konstrukcji matematycznych i rozwiązań graficznych. O ile jednak metody prezentacji użyte na mapach austriackich zostały zupełnie wyparte, to polskie mapy taktyczne z lat trzydziestych uważane są za najlepsze spośród map topograficznych na świecie.

Przypisy

1. Ramka planu oryginalnego nie była więc trapezem równoramiennym.

2. Ferro (Hierro) – wyspa hiszpańska na Oceanie Atlantyckim, wysunięta najdalej na zachód i południe w archipelagu Wysp Kanaryjskich. Przez skrajny zachodni punkt wyspy – Przylądek Orchilla (170 39`04`W) – przeprowadzono w 1634 r. południk zerowy oddzielający półkulę zachodnią i wschodnią, który był powszechnie stosowany do 1911 r.

3. Skalę prążków ograniczono do 450 dlatego, gdyż przy opracowywaniu mapy dla celów wojskowych przyjęto nachylenie większe za niedostępne.

4. W nowszych wydaniach Spezialkarte skalę ograniczono do 350.

5. Generalizacja kartograficzna – uogólnienie mapy polegające na opuszczaniu na mapie szczegółów uznanych za mało ważne, uproszczeniu linii i zastąpieniu znaków cząstkowych znakami zbiorowymi.

6. Jest to odwzorowanie płaszczyznowe stereograficzne ukośne, sieciowe opracowane w Polsce dla map topograficznych w latach 1927 – 1930, oparte na odwzorowaniu francuskiego kartografa M. H. Rous-silhe'a z 1922 r.

Bibliografia

1. Osowski F., Brokman L. (1978). Elementy kartografii. Redagowanie i reprodukcja map. Warszawa: PPWK.

2. Saliszczew K. A. (1984). Kartografia ogólna. Warszawa: PWN.

3. Lewakowski J. (1916). Terenoznawstwo i kartografia wojskowa. Lwów.

4. Gąsiewicz F. (1964). Siatki na mapach. Przegląd odwzorowań kartograficznych. Warszawa: PPWK.

5. Bem S. (1963). Rysunek map. Warszawa: PPWK.

6. Słomczyński J. (1934). Polskie mapy wojskowe. [W:] Wiadomości Służby Geograficznej 22. 363 – 386.

7. Jamiołkowski W., Stocki A. (1925). Topografia wojskowa. Warszawa: Wojskowy Instytut Naukowo – Wydawniczy.

8. Kreutzinger J. (1928). Topografia. Pomiar i zdjęcie kraju, kartografia i wojskowe znaczenie terenu. Warszawa.

9. Piątkowski F. (1969). Kartografia. Redakcja map i reprodukcja kartograficzna. Warszawa: PWN.

10. Babiński S. (1936). Reambulacja map austriackich. [W:] Wiadomości Służby Geograficznej 1 – 2. 123 – 137.

11. Krassowski B. (1974). Polska kartografia wojskowa w latach 1918 – 1945. Warszawa: MON.